

*Beståndet av buskskvätta *Saxicola rubetra* i Sverige har i det närmaste halverats på 30 år.*

Allt oftare blir vi påmind om den dystra utvecklingen för många fågelarter i våra omgivningar. Att inte längre höra sånglärkans livgivande drill från skyn eller höra tofsvipans ängsliga jamanden vore en stor förlust för oss människor men också ett direkt misslyckande i strävandet att bevara den biologiska mångfalden.

Kanske är det inte alltid så uppenbart att detta inte bara är ett svartmålande framtidsscenario utan att fåglarna verkligen redan försvunnit på många håll runt om i Sverige. Smygande förändringar framkallar sällan samma reaktioner som det gör då de kommer snabbt och abrupt. Att flera av de minskande arterna alltjämt finns i livskraftiga bestånd i goda miljöer är möjligen en viss tröst – men hur länge till?

Särskilt tydlig är minskningen hos jordbrukslandskapet fågelfauna, och flera arter har nu kraftigt reducerade bestånd jämfört med läget för 30 år sedan. De mycket stora förändringarna inom jordbruksnäringen under samma period är av allt att döma huvudorsaken bakom nedgångarna.

Det är viktigt att inte hamna i ett läge av hopplöshet och oförmåga till handling. Att försöka vända eller åtminstone stoppa denna negativa trend kommer säkerligen att kräva stora strukturella förändringar inom lantbruket – vilket i en nära framtid kan bli svårt

Bönder och fågelskådare

SAMARBETAR FÖR MÅNGFALD

I vår startar ett projekt som syftar till att vända den negativa utvecklingen för fåglarna i jordbrukslandskapet. I ett samarbete mellan lantbrukare och ornitologer skall fågelfaunan på ett stort antal jordbruk inventeras. Resultatet skall därefter ligga till grund för konkreta naturvårdsåtgärder. Även små men konkreta åtgärder kan ge goda resultat. Det visar ett motsvarande projekt i Storbritannien.

TEXT: SÖNKE EGGERS & HENRI ENGSTRÖM

att åstadkomma. Desto viktigare blir då att, i det besvärliga läge som nu råder, försöka tillgripa någorlunda enkla och snabba insatser. Det fleråriga projekt som SOF nu inleder tillsammans med Hus-hållningssällskapet, efter en lyckad pilotstudie 2006, är just inriktat på att med relativt små insatser försöka åstadkomma förändring.

Sverige har trots stora naturvårdsansträngningar senaste decennierna inte klarat av att vända landets negativa trend för den biologiska mångfalden (De facto 2006). De båda rådsdirektiven som ligger bakom det europeiska nätverket Natura 2000 kräver emellertid att en gynnsam bevarandestatus upprätthålls för ett stort antal områden och arter. Aktuella studier visar att vår fauna håller på att utarmas med avseende på antalet individer hos många fågelarter (Newton 1998, Lindström & Svensson 2007). För svenska fågelarter som helhet, knutna till jordbrukslandskapet, är beståndsminskningen omkring 40% (Figur 1). Kanske särskilt anmärkningsvärt är att flera av våra "vanligaste" och mest folkära jordbruksarter som exempelvis sånglärka, gråsparv, tofsvipa, stare och hussvala har visat måttliga till kraftiga beståndsminskningar under senare decennier. Till exempel har vi idag endast en tredjedel av de sånglärkor kvar som fanns när den rikstäckande fågelövervakningen, utförd av

Stenskvätta Oenanthe oenanthe. FOTO: TOMAS LUNDQUIST

Stenskvättorna blir ”övervuxna”

Det är inte alltid lätt att avgöra varför det går dåligt för en viss fågelart. Ett exempel är stenskvättan. Den var tidigare något av en karaktärsfågel i stora delar av landets jordbruksbygder, åtminstone i de områden där landskapet inte var alltför vidöppet och där det fanns stengårdsgårdar eller rösen.

Men trots att gårdsgårdarna och rösen finns kvar, har stenskvättorna försvunnit på många håll. På andra håll finns de kvar men har usel häckningsframgång.

I en nyligen presenterad avhandling vid lantbruksuniversitetet i Uppsala har Debora Arlt bl.a. visat att stenskvättorna i ett studieområde utanför Uppsala i lika hög grad valde att häcka i då-

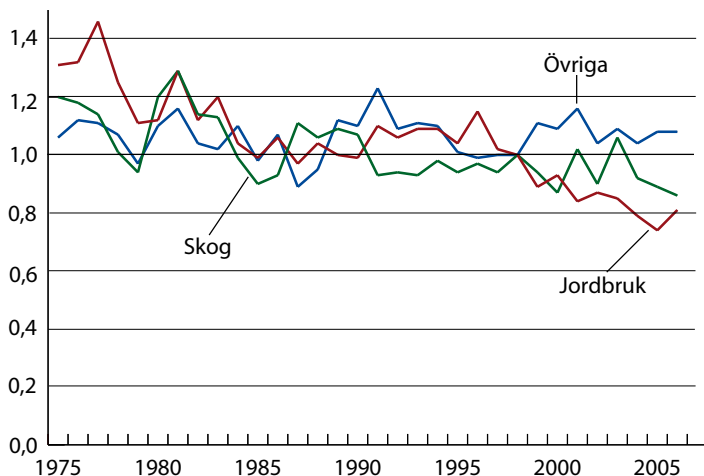
liga som bra miljöer. De habitat där skvättorna lyckades bäst var betesvallar och gårdsmiljöer. Däremot var häckningsframgången dålig på åkrar och ensilagevallar. Debora Arlt tror att stenskvättorna inte alltid lyckas identifiera de bra habitaterna när de anländer på våren.

En bar åker eller en ensilagevall kan förvisso te sig lovande för en stenskvätta tidigt på våren. Men med dagens förädlade grödor och intensitet i odlandet, växer sig grödorna snabbt höga – och miljön blir ogästvänlig för en stenskvätta som jagar insekter på öppen mark. I dagens jordbrukslandskap blir stenskvättorna helt enkelt övervuxna.

Ung sånglärka Alauda arvensis. Sånglärkan hör till de jordbruksarter som minskar mest i Sverige under senare decennier.

Naturvårdsverket och Lunds universitet, startade för 30 år sedan (Figur 2, Lindström & Svensson 2007). Utvecklingen är alarmrande, och om den negativa trenden inte kan vändas, riskerar flera arter att försvinna i stor skala. Orsakerna till minskningar i Sverige och stora delar av Europa är komplexa och flera faktorer tycks samverka (se t.ex. Pärt & Wretenberg 2007). Tydligt är dock att många arter påverkas positivt av våtmarker, obrukade kantzoner samt närvaro av betande djur, men även av åkermarker med mindre specialiserad växtodling, vallodling och stallgödeselspridning (t.ex. Potts 1986, Aebischer m.fl. 2000). Dessa faktorer har blivit en bristvara särskilt i slättbygden med sina stora monotona åkerytor. Ovanpå detta kommer en något ökande användning av bekämpningsmedel sedan 1998 som på olika sätt kan riskerar att orsaka problem för fåglarna (t.ex. Petersen m.fl. 1995, Mejersjö & Kronqvist 2000).

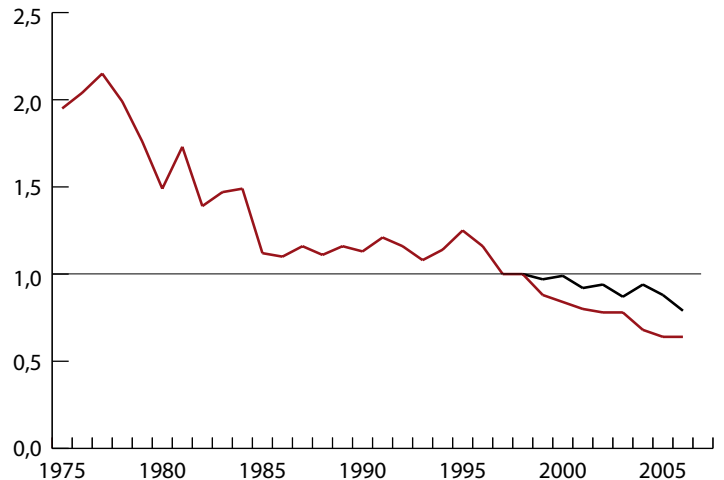

Figur 1. Beståndsutvecklingen för vanliga jordbruksfåglar, vanliga skogsfåglar respektive övriga vanliga fåglar i Sverige mellan 1975 och 2006 (Lindström & Svensson 2007).

Målet med det nu aktuella projektet är att utveckla ett rikstäckande samarbetsprojekt mellan lantbrukare och fågelskådare med syftet att gemensamt vända den negativa trenden för arter knutna till odlingslandskap. Idén går ut på att lantbrukare får sina gårdar inventerade på häckande fåglar och delges kunskap om fåglarnas tillstånd på gården och hur förutsättningarna kan förbättras med hjälp av konkreta naturvårdsinsatser.

Projektet har sin förebild i Storbritannien (Volunteer & Farmer Alliance) och har utvecklats av fågelskyddsorganisationen Royal Society for the Protection of Birds (RSPB). Sedan starten 1999 har 2 500 gårdar inventerats av inte mindre än 1 500 inventerare(!). Nyttan med projektet har undersökts bl.a. genom en enkät och visar att 93% av lantbrukarna ansågs sig ha nytta av projektet, och 82% använde råden i sitt praktiska brukande på gården. För flera arter, däribland sånglärka, har små men konkreta modifieringar och anpassningar i jordbruksdriften givit resultat och lett till lokala beståndsökningar. Förhållandena med avseende på jordbruksdrift och fågelfauna visar stora likheter mellan Sverige och England och förutsättningarna att kunna genomföra ett liknande projekt i Sverige bedömer vi därför som mycket goda. De goda resultat som framkom från den pilotstudie som SOF och Hushållningssällskapet genomförde vid elva gårdar i Mälardalen 2006 ger oss ytterligare stöd för att förutsättningarna att lyckas även i större skala är mycket goda. Vidare visade erfarenheterna från pilotstudien att intresset att delta var stort från både lantbrukare och ornitologer. Lantbrukarna uttrycket också vilja att genomföra anpassningar i jordbruksdriften som kan gynna fågelfaunan.

Tanken är att under 2007 och 2008 genomföra inventeringar om vardera 80 gårdar i södra och mellersta Sverige. Vi planerar att genomföra projektet i ett första steg under en femårsperiod fram till slutet av 2012, och därefter med möjlighet till ytterligare förlängning. Från och med 2009 begränsas inventeringsarbetet till 40 nya gårdar per år. Samtidigt skall årligen 40 gårdar som tidigare varit med i projektet återinventeras med syfte att undersöka om önskad effekt med naturvårdsinsatserna uppnåtts. Vi avser att hälften av

Figur 2. Beståndsutvecklingen för sånglärka i Sverige enligt Häckfågeltaxeringens punktrutter (röd linje) respektive fasta standardrutter (svart). Som basår används 1998 = index 1,0.

Tofsvipa Vanellus vanellus, en av de jordbruksarter som inventeras i projektet.

gårdarna ligger i respektive slättbygd och mellanbygd för att undersöka landskapets effekter på naturvårdsinsatsernas behov och effektivitet. Både lantbruk som bedrivs ekologiskt och konventionellt kommer att ingå i projektet för att undersöka odlingsmetodernas inverkan på projektets mål att gynna fågelfaunan. Ett antal utvalda jordbruksarter (ca 30 arter) inventeras, vid minst tre tillfällen mellan 1 maj och 21 juni, på ett 80 ha stort område som domineras av odlingsmark. Den inventeringsmetod som tillämpas är en förenklad revirkartering som utvecklats av British Trust for Ornithology (Bibby m.fl. 1992).

Resultaten från inventeringsarbetena kommer att analyseras och presenteras med hjälp av digitala kartmaterial. En karta kommer att lämnas personligen till lantbrukaren som redovisar fåglarnas förekomst på gården. Därtill lämnas en förteckning med de arter som observerats på gården med information om deras bevarandestatus i Sverige och sentida beståndsförändring. Även andelen minskande och rödlistade arter på gården anges. En viktig del i projektet blir att ta fram artfaktablad med skötselansvisningar för arter med missgynnad beståndsutveckling. Lantbrukaren förväntas därefter frivilligt att vidta åtgärder som t.ex. att bevara och återskapa obrukade småbiotoper men även tillämpa brukningsmetoder som gynnar fåglar som häckar och födosöker på markerna.

En viktig del i projektet blir att studera om genomförda naturvårdsinsatser ger önskad effekt. Vi kommer därför att jämföra fågelinventeringarna på skiften med och utan dessa åtgärder både inom och mellan gårdarna under samma år. Inventeringsresultaten kan dessutom användas för att studera fågelfaunans föränderlighet

(mellanårsvariationen) och jämföra gårdarna med och utan naturvårdsåtgärder och om dessa avviker från de inventeringsresultat som redovisas inom Svensk Fågeltaxering. För att bättre kunna följa upp samarbetet mellan lantbrukarna och fågelskådarna och därmed fortlöpande kunna förbättra projektets upplägg utförs årligen en enkätundersökning när inventeringsarbetet är slutfört.

SÖNKE EGGERS

sonke.eggers@nvb.slu.se

HENRI ENGSTRÖM

henri.engstrom@ebc.uu.se

Referenser

- Aebischer, N.J., Evans, A.D., Grice, P.V. & Vickery, J.A. 2000. *Ecology and Conservation of Lowland Birds*. British Ornithologists' Union, Tring.
- Bibby, C.J., Burgess, N.D. & Hill, D.A. 1992. *Bird census techniques*. London: Academic Press Ltd.
- De facto. 2006. *Miljömålen – miljömålen på köpet*. Miljömålsrådets uppföljning av Sveriges 16 miljömål. www.miljomal.nu
- Lindström, Å. & Svensson, S. 2007. *Övervakning av fåglarnas populationsutveckling. Årsrapport för 2006*. Ekologiska institutionen, Lunds universitet, Lund.
- Mejersjö, E.M. & Kronqvist, E. 2000. *Miljöeffekter av EU:s jordbrukspolitik*. Rapport från projektet CAP:s miljöeffekter år 2000. Rapport 2000:21, Jordbruksverket, Naturvårdsverket och Rikssantikvarieämbetet.
- Newton, I. 1998. *Population limitation in birds*. Academic Press, London.
- Petersen, B.S., Falk, K., & Bjerre, K.D. 1995. *Yellowhammar studies on organic and conventional farms. Comparative analyses of clutch size, nestling growth and foraging behaviour in relation to pesticide sprayings*. Becaempelsmiedelforskning fra Miljøstyrelsen. Miljøministeriet, Miljøstyrelsen, Danmark.
- Potts, G.R. 1986. *The Partridge: pesticides, predation and conservation*. London, Collins.
- Pärt, T. & Wretenberg, J. 2007. Finns det hopp för fåglarna i odlingslandskapet? *Vår Fågelvärld* 66(2), 6–13.